

Egy elfeledett magyar zeneszerző a XX. századból

Emléksorok Viski Jánosról

Élszázada immár, hogy meghalt Viski János magyar zeneszerző. Idő előtt ment el; mestere, Kodály, hat évvel túlélte egykori tanítványát.

A Bartókot és Kodályt követő első népesebb zeneszerző-nemzedékhez tartozott, akárcsak Ádám Jenő és Bárdos Lajos, Szabó Ferenc és Kadosa Pál, Farkas Ferenc és Serly Tibor, Kókai Rezső és Ránki György, Veress Sándor és Szervánszky Endre.

Pályája meteorszerűen ívelt. Hirtelen tűnt fel, és két évtizeden át tündökölt a magyar muzsika egén. Versenyművei, szimfonikus alkotásai bejárták a világot.

Erdélyi bárócsalád művész-sarja volt, aki főnemesi címét soha nem használta. Magartartásában mindazonáltal megőrzött valamennyit a kúriáján elvonultan élő művész vonásaiból, a Berzsenyiek, Madáchok attitűdjéből. Egykor olyasvalakinek képzeltem, aki az éjszaka csöndjében, néhány szál gyertya világánál rója akkurátus gyöngybetűit az ötvenalas papírosra. A pontosságra való aggályos törekvés mindig is megvolt benne, életének minden vonatkozásában.

Egy ízben meglátogatott (valamelyik művéről írtam elemzést), harmadnap levelet kaptam tőle: „Önnél felejtettem az esőernyőmet.” A XIX. századi, szokatlan kifejezés elgondolkoztatott: eleinte romantikus modorosságnak éreztem. De végül meg kellett állapítanom, hogy a közhasználatú „esernyő” kifejezés csonka, hiszen az *ernyő* nem az „es”, hanem az „eső” ellen véd. Viski konzervatív művészalkat volt, annyira azonban mégsem, hogy elfogadja az értelmetlen konvenciót.

1906. június 10-én, Kolozsvárott született. Gyermekkorától hegedülni tanult, gimnazistaként már szülővárosa operai zenekarában játszott kiségitőként. Hegedűművésznek készült, a kolozsvári konzervatórium növendéke volt, aki álmában sem gondolt arra, hogy valamikor ő lesz a híres intézet igazgatója. Igen fiatalon három szólóestet adott.

Tizenkilenc esztendősen kezdte zeneszerzői tanulmányait. Két évvel később, 1927-ben, a budapesti Zeneművészeti Főiskolára került, Kodály növendékeként. Hegedűtanulmányait abbahagyta ugyan – de a hangszer technikájának fölényes ismerete, a vonós hangszínek és hanghatások iránti fogékonysága sokban segítette zeneszerző-magát.

Öt esztendeig, 1932-ig tanult Kodálynál. Aztán hazament Erdélybe, közelebbről Szilágyzoványba. Falusi magányában rendszeresen komponált. Mondandója sohasem lávaszerűen tört fel: megfontolt aggályossággal öltött szilárd formát. Első zenekari művét, a *Szimfonikus szvitet*, két évig csiszolgatta, amíg úgy érezte: immár elérte az ékesbeszédű eleganciának azt a szintjét, mely alatt soha nem bocsájtotta volna mondandóját a közönség elé. A budapesti Filharmóniai Társasághoz benyújtott művet, az ismeretlen, fiatal szerző kimondhatatlan szerencséjére, a világhírű holland karmester, Willem Mengelberg mutatta be a közönségnek, 1939. március 6-án. Talán Kodály jó szava is egyengette Viski útját – hiszen épp akkoriban dolgozott *Fölszállott a páva* című zenekari művén, melyet az amszterdami Concertgebouw fennállásának ötvenedik évfordulójára,

Mengelberg felkérésére írt. Ám akárhogy került is Viski partitúrája a holland karmesterhez: a *Szimfonikus szvit* sikert aratott a budapesti bemutatón – és, hála Mengelbergnek, sikeresnek bizonyult a külföldi koncerttermekben is. A szerző négy évet várt a bemutatóra, ami nem lehetett könnyű számára, de végül is úgy érezte, hogy érdemes volt várnia. A mű partitúráját – és ez a harmincas évek végén nem volt mindennapos dolog – lekötötte és megjelentette Bartók és Kodály egykori bécsi kiadója, az Universal Edition.

„...elbámulhatunk azon a biztos mesterségbeli tudáson és érett formai invención, mely színes és fordulatos, könnyed és folyamatos zenei stílusában megnyilatkozik” – írta a *Szimfonikus szvit*ről a kor legjelentősebb magyar zenekritikusa, Tóth Aladár. „Ilyen változatosságában is egységes, gazdagságában is tisztán, üdén csengő, levegős partitúrát csak a zenekari kompozíciótechnika vérbeli virtuóza írhat.”

Viski elsősorban hangszeres komponista volt. Azaz, hogy pontosítsak: elsősorban hangszeres műveket írt. Ízlése és invenciója azonban minden általa művelt műfajban megnyilvánult. Írt dalokat, kórusműveket is; az 1950-es években egy úttörődal is kikerült műhelyéből: *Harsan a kúrtszó*.

Mestere, Kodály számára az Éneklő Magyarország megteremtése volt a húszas-negyvenes években a hazai zeneélet építésének legfontosabb célja és eszköze. Ehhez remekművű kórusokkal és ellenállhatatlan érvelésű írásokkal járult hozzá. Ő inspirálta Bartókot is gyermek- és női karainak komponálására. Alkalmasint Kodály biztatására született 1937-ben Viski János egyetlen Vörösmarty-kórusa is, a lírai és filozofikus gondolatokat mesterien egybeszővő, mívés férfikar, a *Virág és pillangó*. Kár, hogy nem ment tovább ezen az úton.

A következő nagyszabású Viski-mű az 1939/1940-ben írt *Enigma* című szimfonikus költemény. Koncerttermi bemutatóját, ezúttal is a budapesti Filharmóniai Társaság élén, az akkori magyar zeneélet legnagyobb tekintélyű karmester-egyénisége, Sergio Failoni vezényelte 1940. október 18-án az Operaházban. (Failoni nevéhez fűződik Kodály *Székel*y fonójának ősbemutatója is; mondhatni, a dirigens, akárcsak Mengelberget, mesterétől „örökölte” Viski.)

E művet Balassi Bálint *Aenigma* című allegorikus verse ihlette. Az irodalomtörténeti kutatás feltételezi, hogy a költő a máshoz feleségül adott Krusith Ilona elvesztésének bánatában írta.

A kompozíció – egytételes, nagyszabású zenekari szonáta – a vers értelmi-gondolati felépítését a klasszikus zenei szerkezet formai követelményeivel egyesíti. Magasra csapó zenei kérdőjellel kezdődik az enigma, a talány zenei szimbólumával, melyet főtémaként a büszke-férfias költő zenei képmása követ. A vers invokációjában a poéta így fordul kedveséhez:

*Jelentem versben mesímet,
De elrejttem értelmemet.
Kérem édes szeretűmet,
Fejtsze meg nékem ezeket...*

Itt, mintha kettényílna egy zenei függöny, feltárul a költői táj: erdei tisztás, kékvízű tó. Gyönyörű hattyúpár úszik boldog szerelemben a tó vizén. A zenei forma két nagyobb formacsoport közötti átvezető részében erdei madarak éneke csendül fel, a melléktéma-komplexusból és a zárótémából a szerelem harmóniája árad.

A klasszikus forma feldolgozó részében ez a harmónia tragikus diszharmóniává sötétül. Saskeselyű csap le a magasból, és elragadja az egyik hattyút, „kettő közül a szebbiket”.

A társ nélkül maradt hattyú végigpásztazza a tó minden zegét-zugát, felkeresi az egykori szerelmi fészkeket. Erre a nosztalgias muzsikára a klasszikus szonátaszerkezet visszatérési része, a repríz ad alkalmat. A melléktémák és a zárószakasz egykor boldog hangja gyászosra fordul:

*Mert látja társátul váltát,
Látja maga özvegy voltát,
Búában elszánta magát,
Óhajta már csak halálát.*

Tartalom és forma egysége, a tematikus invenció frissessége és a témák sorát tovább szövő nagy szakmai tudás Viski életművének egyik kiemelkedő darabjává teszi az *Enigmát*.

1941-ben Viski az akkor Magyarországhoz visszacsatolt Kolozsváron működött mint konzervatóriumi igazgató. Ezt a posztot mindössze egy évig töltötte be, 1942-ben mestere, az akkor hatvanéves Kodály, nyugdíjaztatását kérte a Zeneművészeti Főiskolán. Katedráját Viskinek kínálták fel, aki azt örömmel elfogadta. 1942-től korai haláláig, 1961-ig, tehát két évtizeden át, Budapesten élt, alkotott és tanított. A kolozsvári Konzervatórium igazgatói székében Farkas Ferenc követte.

Viski új, budapesti korszakának első jeles alkotása a saját hangszerének szánt concerto, a *Hegedűverseny*. Ma már, a lezárt pályára visszatekintve, nyilvánvaló, hogy ez a lírai és drámai szépségekben bővelkedő virtuóz alkotás, szerkezet és hangszín-világ pompás egyensúlyával, az *Enigma* mellett kiemelkedő remeke a szerző teljes életművének. A bemutatón, 1947. április 27-én, Zathureczky Ede játszotta a versenymű magánszólamát, neki szól a kompozíció ajánlása is.

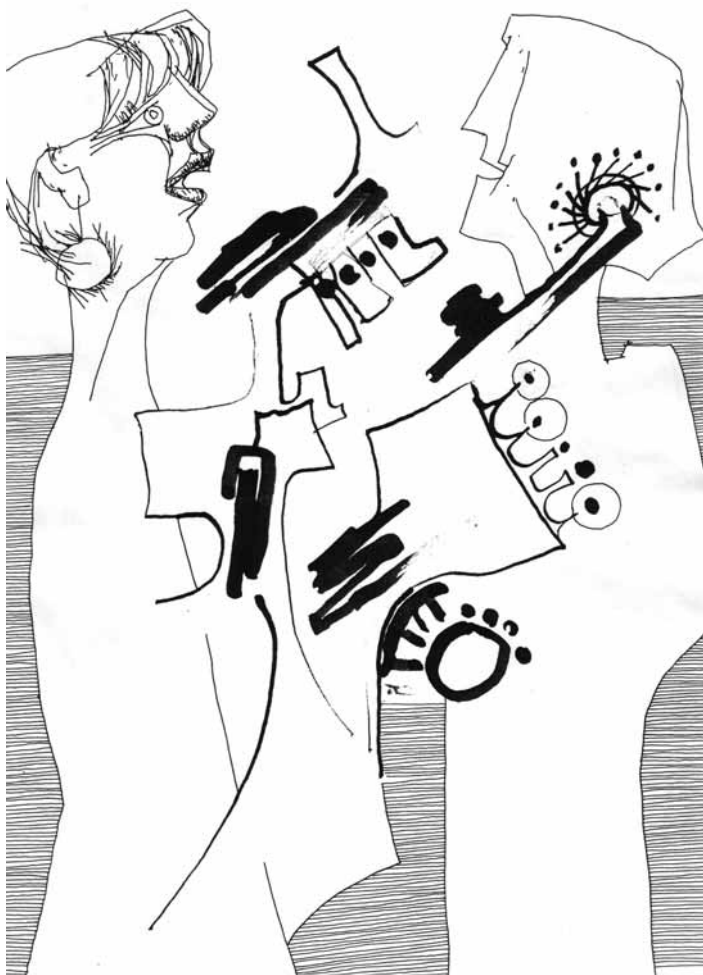
Egy beszélgetésünk során Viski János elmondta: önmagát a Kodály-stílus tudatos folytatójának tekinti. Bizonyos értelemben tökéletesen igaza volt. De Kodály műveinek egyik fő inspirátora a népdal szelleme volt, Viski műveivé pedig a Kodály-darabok szellemisége, a népdalhatás csak közvetve érte. Viski, mindenekelőtt, azokat a területeket kultiválta, melyeket mestere parlagon hagyott: a szimfonikus költeményt meg a versenyművet. Ezt a zeneszerzői programot magas szinten teljesítette. Ámbár bizonyos: ha munkáival új stílári csapást tör, és nem marad tudatosan Kodály árnyékában, akkor nemes, választékos hangú kompozícióit ma alkalmasint többet játszanák.

A *Hegedűversenyt* 1953-ban *Zongoraverseny*, 1955-ben *Csellóverseny* követte. Mindkettőt Kodálynak ajánlotta. A zongoraversenyt Bánhalmi György mutatta be 1953-ban, a gordonkaversenyt Banda Ede 1955-ben. Ezek az évszámok egy korszak végét jelzik a magyar zene legújabb kori történetében (is). Az ötvenes évek végén, 1959 táján a hazai zeneszerzők csaknem osztatlan figyelme a második bécsi iskola mesterei és vívmányai – Schönberg, Webern és Alban Berg újításai – felé fordult. Számos korábbi lelkes „pentatonista” vált akkoriban nem kevésbé lelkes „dodekafonistává”. Túl ötvenedik évén, Viski is megpróbálkozott azzal a zeneszerzői technikával, mely idegen volt egyéniségétől, természetes stílusától, zenei gondolkodásmódjától. E próbálkozás egyik eredménye a *Sírfelirat Anton Webern emlékére* című zongoradarabja 1960-ból. Bebizonyította vele, hogy az igazi zeneszerző minden feladatot meg tud oldani. Nem tudjuk, merre haladt

volna tovább. De szűkre szabott ideje nem engedte, hogy messzire jusson ezen az úton. Szíve 1961. január 16-án megállt. Ötvenötödik évét sem töltötte be.

Legutolsó zenekaros műve egy Árpily-vers nyomán írt szólókantáta (vagy inkább bariton-szólós szimfonikus költemény): *Az irisórai szarvas*, egy az *Enigmát* ismétlő, háromrészes visszatérő szerkezet. A zeneszerző régi frissessége azonban mintha kiszáradt volna, szép dallamai fáradt formában feszengtek. Saját hangján, mégis, ez volt az utolsó megszólalása.

Manapság szakkörökben is ritkán említik nevét. Pedig mesterségbeli tudása, invenciója, nemes ízlése a XX. századi magyar muzsikának egyik, megbecsülésre érdemes mestereként mutatja. Megérdemli, hogy java műveit újra felfedezze a közvélemény.

BÓNIS FERENC (1932) Budapesten élő zenetörténész. Az Erkel Ferenc Társaság elnöke, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola és a Kölni Egyetem volt tanára. Utóbbi könyvei: *Élet-képek: Bartók Béla* (2006); *Rákóczi-nóta, Rákóczi-induló* (2010); *Élet-pályá: Kodály Zoltán* (2011).